

Джерела та література

1. Економіка України: Політико-економічний журнал Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства фінансів України та НАН України. – К., 2003.
2. Экономическая жизнь: Ежедневная газета СТО. – М., 1922.
3. Торгово-промышленная газета: Орган ВСНХ СССР. – М., 1927, 1928.
4. Вестник промысловой кооперации: Ежемесячный журнал. Орган Всекопромсовета. – М., 1928.
5. Плановое хозяйство: Политико-экономический журнал Госплана СССР. – М., 1927.
6. Экономическое обозрение: Ежемесячный журнал. – М., 1925.
7. Экономическое строительство: Ежемесячный журнал Моссовета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов и Оргбюро Центрально-промышленной области. – Пг.; М., 1924–1928.
8. Рыбников А.А. Мелкая промышленность и ее роль в восстановлении русского народного хозяйства. – М., 1922.
9. Мингулин И.Г. Пути развития частного капитала. – М.; Л., 1927.
10. Вестник Московского университета. Серия: История. – М., 1990
11. Историческое значение нэпа: Сб. науч. тр. – М., 1990.
12. Жиромская В.Б. Советский город в 1921–1925 гг.: проблемы социальной структуры. – М., 1988.
13. Лютов Л.М. Частная промышленность в годы нэпа (1921–1929). – Саратов, 1994.
14. Центральний муніципальний архів Москви.
15. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам: В 5 т. – Т. 1: 1917–1928 гг. – М., 1967.
16. Собрание узаконений РСФСР. – М., 1921.
17. Алещенко Н.М. Московский Совет в 1917–1941 гг. – М., 1976.
18. Мелкая и кустарно-ремесленная промышленность СССР в 1925 г.: Тр. ЦСУ. – М., 1928. – Т. XXXIII. – Вып. 2.
19. Статистика и народное хозяйство: Статьи и материалы. – М., 1929. – Вып. 4.
20. Москва и Московская область. Статистико-экономический справочник по округам. 1926/27–1928/29 гг. – М., 1930.
21. Экономист: Ежемесячный научно-практический журнал Министерства экономики РФ. – М., 2003.
22. Московский Совет. 1917–1927. – М., 1927.
23. Собрание законов и распоряжений рабоче-крестьянского правительства СССР. – М., 1925.
24. Всесоюзная перепись населения 1926 года. – Т. 26. РСФСР. Отдел II. Занятия. – М., 1930.
25. Известия ЦИК СССР и ВЦИК Совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов. – М., 1929.

Summary

The politics of the Soviet State concerning the private small and cottage industry during the period of the New Economic Policy (the case of Moscow) are the subject of the article. On the representative sources base the author proved that the Soviet government was interested in development of the private small and cottage industry in order to overcome the economical crisis in the country.

Ю.П. Волосник

ДЕРЖАВНИЙ АПАРАТ ТА ПРЕДСТАВНИКИ НОВОЇ БУРЖУАЗІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗЛАМУ НЕПУ (КІНЕЦЬ 1927 – ПОЧАТОК 1930-х рр.)

У сучасних умовах, коли в незалежній Україні створюється соціальна модель ринкової економіки, набуває особливої актуальності вивчення та критичне переосмислення багато в чому повчального досвіду взаємин між представниками різних ланок державного апарату та приватними підприємцями в роки непу, особливо на етапі його зламу. На жаль, ця проблема знайшла лише епізодичне висвітлення у вітчизняній історіографії [1; 2; 3].

Мета статті – проаналізувати вплив процесів зламу непу на розвиток взаємовідносин між представниками державного апарату та нової буржуазії України.

Хронологічні рамки охоплюють кінець 1927 – початок 1930-х рр., тобто з моменту переходу сталінського керівництва до надзвичайних методів управління, що започаткували злам непу, до фактичного зникнення нової буржуазії.

Після переходу наприкінці 1927 – на початку 1928 рр. сталінського керівництва до політики надзвичайних заходів існуючий в країні політичний режим стає жорстокішим. Готуючись до здійснення форсованої індустріалізації, Сталін і його найближче оточення прагнули “підхльостувати” країну. Одним із перших кроків у цьому напрямі повинен був стати “струс” і “перетрушування” кадрів партійно-державного апарату (в 1930-ті рр. це перетвориться на кадрову революцію), оскільки бюрократизований за роки непу адміністративний апарат, що працював у “м’якому” режимі, був у масі своїй нездатний до “революційних” дій в нових умовах.

Слід зазначити, що зміцнілий за роки непу приватнопідприємницький сектор, використовуючи найрізноманітніші форми корупції в радянському апараті, намагався в такий спосіб забезпечити собі політичні гарантії своїх економічних інтересів. В умовах непу виник такий закономірний для економіки перехідного типу феномен, як взаємопроникнення держави та підприємницьких структур на рівні конкретних персоналій [4.-С.10-11]. Зрощування на персональному рівні представників нової буржуазії з представниками нижчої та середньої ланок державно-партійного апарату усвідомлювалося найвищим керівництвом державної партії ВКП(б) як серйозна політична небезпека. Але того ж часу, приховуючи свої справжні наміри, “вождь народів” публічно на XV з’їзді ВКП(б) (грудень 1927 р.) лицемірно заявив, що “доводити справу боротьби з бюрократизмом в державному апараті до знищення державного апарату, до розвінчування державного апарату, до спроб його зламати – це значить йти проти лєнінізму, це значить забувати, що наш апарат є радянським апаратом, який являє найвищий щодо типу державний апарат в порівнянні з усіма існуючими в світі державними апаратами” [5.-С.317].

За умов ліквідації приватного підприємництва все більше представників нової буржуазії змушено було переходити в “тіньову” сферу. Решта ж підприємців, щоб продовжити свою легальну діяльність, вимушені були частіше, ніж раніше, вдаватися до підкупу посадових осіб (з метою зниження податків, отримання дефіцитних товарів і сировини, підрядів та поставок, кредитів тощо). Таким чином, чималу частину працівників державного апарату захопила нова хвиля корупції. Крім того, чимало колишніх непманів, “вичавлених” з економіки застосуванням надзвичайних (антиринкових) методів, спромоглися перейти на державну службу або ж в кооперацію (як правило, торговельні або заготівельні організації). Так тільки за 1928/29 р. в УСРР 7% з числа колишніх приватних торгівців, залишивши “справу”, перейшли на службу (в основному в держторгівельний апарат і кооперацію) [6.-С.70]. В умовах різкої зміни суспільно-політичної ситуації, коли після сфабрикованого ДПУ “шахтинського процесу” Сталіним була висунута сумнозвісна теза “про загострення класової боротьби в країні”, чисельні факти корупції, побутового розкладення партійно-державних функціонерів, проникнення частини колишніх непманів в нижчі ланки держапарату і на виробництво, свідомо гіпертрофувалося офіційною пропагандистською машиною. Ці факти використовувалися не тільки задля проведення гучних пропагандистських кампаній, покликаних підтвердити тезу “вождя”, але й як привід для здійснення масових чисток серед службовців і проведення показових судових процесів над чиновниками-корупціонерами та непманами. Особливістю цієї кампанії “струсу” та “очищення” було те, що проходила вона за обставин зламу всієї системи непу, експропріації нової буржуазії, відновлення масового терору і захопила фактично всі ланки партійно-державного апарату.

У 1928–1930 рр. в Україні відбулися чисельні судові процеси у справі будівельного управління “Донвугілля” за фактами зловживань в адміністративних і правоохоронних органах Зінов’євська, Слов’янська, Криворізького окрвиконкому тощо, на яких головними фігурантами проходили сотні корумпованих чиновників різних рівнів держапарату і представників нової буржуазії [7.-1928.-26 квітня, 13 травня; 25 травня]. Так навесні 1928 р. ДПУ УСРР притягло до судової відповідальності 50 обвинувачених у зв’язку з розкритими зловживаннями в будівельному управлінні “Донвугілля” (великі розтрата, “розбазарювання” будматеріалів, хабарництво, фальсифікація документів тощо) Серед обвинувачених – головний інженер Кетхуров, його заступник Стеклер і велика група приватних підрядників і виконавців робіт. У квітні 1928 р. в Одесі відбувся процес за справою представників “Кредитбюро”, які за допомогою махінацій привласнили більше 70 тис. крб. [7.-1928.-25 квітня]. Були також виявлені великі зловживання в міліції та адмінорганах, зокрема в Зінов’євській і Слов’янській міліції і в Криворізькому окрвиконкомі. Серед них – розтрата держкоштів на десятки тисяч карбованців, побутове розкладення, протекціонізм, тісний зв’язок із приватними підприємцями [7.-1928.-26 квітня, 13 травня]. Зокрема виявилось, що секретар

Криворізького окрвиконкому Адонін за хабарі допомагав деяким непманам денационалізувати їхні колишні підприємства [7.-1928.-26 квітня].

Незважаючи на посилення боротьби з корупцією, посилення репресивної політики щодо представників нової буржуазії в деяких округах – Полтавському, Запорізькому, Маріупольському, Тульчинському та інших, окремі судді, всупереч директивам керівних партійних органів дотримуватися при ухваленні вироків щодо непманів і куркулів жорсткої класової лінії, намагалися керуватися процесуальними нормами при визначенні міри покарання винним. Природно, що кожний такий випадок ставав не тільки предметом розгляду в партійних інстанціях та органах юстиції, але й також у пресі, що нерідко займалася справжнім цькуванням “охоронців закону”. Так газета “Комуніст” 18 січня 1930 р. вийшла під заголовком “Політично сліпі в судових органах”. У статті зазнали цькування судді Маріупольського округу лише за те, що не засудили до ув’язнення непмана Когана, який мав борг перед фінвідділом у сумі 7 тис. крб. [8.-1930.-18 січня]. На “викривлення класової лінії” працівниками Мелітопольського окрсуду “звернула увагу громадськості” “Правда” [9.-1930.-9 января]. Судді Арсеньєв і Колбасів, що не забезпечили стягнення податків з деяких великих підприємців округу – Філіпова, Ліозного, Рейгевєрца та ін. – та їхнього належного покарання, були виключені з КП(б)У, а весь склад партійного осередку суду дістав сувору догану [9.-1930.-9 января]. Зазнали покарання також судді Вінницького окрсуду, які “перекрутили класову лінію”, ухваливши рішення повернути непманові Крайснеру його готель, раніше націоналізований місцевим райвиконкомом [8.-1930.-8 січня]. У Полтаві зазнав жорстокого цькування з боку місцевої преси голова окрсуду Орловський (член РСДРП з 1906 р.), який допускав суттєве зменшення сум штрафів, накладених на непманів, і замінював тюремне ув’язнення підприємців на більш м’яку міру покарання – штраф [8.-1929.-12 вересня].

Колегія НКЮ УСРР, що восени 1929 р. проводила перевірку діяльності Тульчинського окрсуду, визнала, що суд систематично перекручував “класову лінію” за цілою низкою справ. Зокрема народні судді в ряді випадків “приміренські” ставилися до фактів невиконання непманами умов оренди, чим сприяли зміцненню позицій підприємців. Відмічалось також “засміченість” слідчого апарату округу “класово-чужими” елементами. За рішенням колегії НКЮ УСРР був знятий з посади і звільнений з роботи голова Тульчинського округу та проведена чистка всього складу працівників органів юстиції та слідчих органів округу [10.-С.1003-1004]. Навряд чи таке рішення було скільки-небудь об’єктивним. Ще в червні 1929 р. цим же Тульчинським окрсудом була розглянута “гучна” справа голови Джилінського райвиконкому Дмитрука і завінчастиною Міговського, звинувачених в отриманні великих хабарів від приватних орендарів млинів і торгівців хлібом [7.-1929.-15 червня]. Раніше, у січні 1929 р., центральна преса поінформувала громадськість про приголомшливу картину побутового розкладення, корупції, розбазарювання великих державних коштів, зв’язків з непманами та інших негативних явищ серед верхівки Київської партійної організації й управління апарату Південно-Західної залізниці [11.-1929.-29 січня]. Опубліковані в пресі факти викликали справедливе обурення в суспільстві та огидливе ставлення громадської думки до держноменклатури. Академік С. Єфремов, відбиваючи ці настрої, з обуренням писав у своєму щоденнику: “Сьогодні читав про “Київську гнилизну”. Істинно звичаї римської імперії цезаристських часів у наш час завелися!” [12.-С.724, 728].

Серйозної чистки в цей період зазнав державний торгово-розподільний і кооперативний апарат, співробітники якого в своїй роботі близько стикалися з представниками нової буржуазії. Великі зловживання у 1929 р. були виявлені в Дніпропетровському, Запорізькому, Вінницькому окружних торгах і Ніжинській райконторі держторга, що обслуговувала 4 округи. Зокрема в Дніпропетровському держторзі. Так один з відповідальних працівників держторгу Ладженський разом зі своїм колегою з окрвноторгу Тартаковським за хабарі від 500 крб. до 2 тис. крб. організував постачання приватних торгових фірм цілими вагонами дефіцитних товарів. Керівники Вінницької обласної контори держторгу, що були тісно пов’язані з непманами-торгівцями та спекулятивними ділками, регулярно отримували від останніх великі хабарі за постачання необхідних товарів. Внаслідок цього Вінницькій облконторі держторгу був завданий збиток на суму 500 тис. крб. До справи було притягнуто 52 чол. Із числа співробітників контори і непманів [7.-1930.-10 липня].

Резонансною виявилася “справа співробітників ВУПЛу” (Всеукраїнського управління лісами), процес за якою відбувся в квітні 1930 р. У справі фігурувало майже 200 обвинувачених, з яких ДПУ УСРР арештувало 120 чол. Усі вони звинувачувалися в отриманні значних хабарів від окремих великих приватних підприємців-лісопромисловців – Касмана, Йоффе, Ведера, Бернштейна та ін., так і від представників приватних акціонерних товариств – “Стар”, “Лестока”, “Ліспрома”. За хабарі представники ВУПЛа (згідно з таємними даними голови ДПУ УСРР В.А. Балицького) бракували величезні партії найціннішої деревини та як браковану продавали підприємцям, що сприяло

посиленню їхніх позицій на ринку лісоматеріалів України [13.-Ф.1.-Оп.20.-Од. зб.2994.-Арк.8-8зв.]. Органи ДПУ виявили величезне розкрадання лісоматеріалів, що призвело до збитків держави на мільйони карбованців.

Великими ділками ВУПЛу були його комерційний директор Михлін, комерційний директор Волинської райконтори Нікітенко, виконавці робіт Монастирський, Любарський, Кирнос та інші, що мали певний відсоток від операцій з підприємцями. Судовий процес закінчився винесенням суворих вироків винним [13.-Ф.1.-Оп.20.-Од. зб.2994.-Арк.9зв., 10зв.; 8.-1930.-23 квітня].

Серйозної чистки зазнали кооперативні органи і передусім робітничі, споживчі, інвалідні кооперації. “Компетентними органами” були розкриті численні зловживання і злочини в цій сфері. У 1928–1930 рр. в Україні було проведено десятки судових процесів, на яких поруч з працівниками кооперації на лаві підсудних знаходилися непмани і спритні ділки-підприємці. Лише у першому кварталі 1928 р. “за зв’язок з приватником” ДПУ УСРР притягло до відповідальності 56 представників кооперації, 56 голів сільрад, 17 членів райвиконкомів, 201 співробітника заготівельних органів [14.-С.234-235]. За час із 1 січня до 1 жовтня 1929 р. за неповними таємними даними ДПУ УСРР, в УСРР тільки в робітничій кооперації за зв’язок з приватником та інші зловживання до кримінальної відповідальності були притягнуті 87 чол., з яких 41 – завмаги, члени правління, ревізійних комісій та інші керівні працівники [13.-Ф.1.-Оп.20.-Од. зб.2994.-Арк.116-118].

Тенденція щодо посилення судових репресій проти корумпованих працівників кооперації та непманів збереглася і в 1930 р. Уже в березні 1930 р. в Луганську перед судом постали 24 “діячі” місцевого ЦРК, звинувачені в розбазарюванні дефіцитних товарів, у зв’язках з приватниками і зриві робітничого постачання [8.-1930.-1 березня]. Раніше, у лютому 1930 р. у Вовчанську (Харківський округ) відбувся судовий процес за справою Вовчанського споживчого кооперативу. Перед судом постали 9 кооператорів (Горелов М.А., Черкашин П.О., Бабаков М.П. та ін.), які перепродували дефіцитні товари за ринковими цінами приватним торговцям Москви й Уралу. Це було розцінене судом як змичка з приватником і порушення “класової лінії”. Винні були засуджені на термін від 1 до 4 років позбавлення волі [15.-Ф.Р-871.-Оп.11.-Од. зб.1648.-Арк.12; 8.-1930.-1 лютого]. “Гучні” судові процеси над підприємцями і кооператорами Катеринославського транспортного споживчого товариства (було притягнуто понад 50 осіб), а також Вінницького ЦРК і Харківського ЦРК відбулися навесні 1930 р. [7.-1930.-21 травня, 22 травня, 29 травня, 3 червня; 8.-1930.-18 лютого].

Потрібно зазначити, що того ж часу поряд з реальними фактами розбазарювання кооперативної власності, хабарництва, зрощування частини керівних працівників держторгівлі та кооперації з представниками нової буржуазії, мотивом для судового переслідування нерідко була наявність у складі торгового і кооперативного апарату “класово чужих” елементів – колишніх непманів, неналагодженість постачання торгівлі споживчими товарами, елементарна безгосподарність. Проте, в дусі того часу всі ці явища пояснювалися шкідництвом та іншими контрреволюційними підступами “класового ворога”.

Однією з найбільш зрощених із непманами й уражених нездоровими явищами ланок держапарату, як і раніше, вважався податковий апарат. В умовах, коли держава, провадячи ліквідацію приватного господарського сектору прагнула за допомогою податкового натиску “додавити” підприємців та експропріювати їхні накопичення, податковим органам в цій роботі керівництвом країни відводилося одне з провідних місць. Однак, як показав подальший розвиток подій, повністю ці розрахунки радянського керівництва не виправдалися. Під впливом могутнього податкового пресу різко зростали розміри оподаткування непманів. За несвоєчасну сплату податків встановлювалися надто високі штрафи та пеня. Крім того, податківцями відновлювалися і стягалися з непманів недоплати минулих років (що були вже давно списані). Але стягнути суми як дійсного, так і уявного боргу з непманів, незважаючи на всі зусилля, виявилось не під силу не тільки податковим структурам НКФ УСРР, але й надзвичайним органам – так званим робітничим бригадам, спеціально створеним для цієї мети. Тому керівний та особовий склад окрфінвідділів УСРР було огульно (і здебільшого безпідставно) звинувачено партійними керівництвом країни у “викривленні класової лінії” в податковій роботі, завданні збитків державі від неоподаткування підприємців, а також у корупції, зрощуванні з представниками непманської буржуазії та інших “смертних гріхах”. Хоч частина вказаних фактів дійсно мала місце, однак ці факти гіперболізувалися і всіляко роздмухувала ся офіційною пропагандою в дусі сумновідомої тези “про загострення класової боротьби в країні”. Слідом за цим почалися і пошуки конкретних винуватців серед представників фінансових органів. Вони були швидко знайдені, насамперед в середовищі дореволюційних чиновників, що ще залишалися працювати в фінорганах. У складі НКФ УСРР питома вага “старих чиновників” на 1 жовтня 1929 р. становила 18,3% в центральному апараті, 14,7% – в окружних відділах [16.-С. XXVI].

Іншою категорією винних були названі “класово-чужі” елементи, що “пробралися” до органів НКФ – вихідці з “непролетарських верств”, а також ті, хто втратив “класове почуття”.

У 1929–1930 рр. в Україні відбулися показові судові процеси над працівниками Глухівського, Сталінського, Одеського, Луганського, Зінов’євського, Харківського та інших окружних фінвідділів. Поряд із десятками фінпрацівників судового покарання зазнали й сотні приватних підприємців, звинувачених у хабарництві з метою ухилення від сплати податків [8.-1929.-21 серпня, 22 серпня, 15 вересня, 25 вересня; 1930.-4 березня, 19 березня; 7.-1930.-16 травня].

Однією з перших була проведена чистка Глухівського окрфінвідділу, яка завершилася влітку 1929 р. великим судовим процесом. Були виявлені факти побутового розкладання (пияцтво, оргії з участю представників приватного капіталу та ін.), корупція, зниження податкового обкладання з окремих представників нової буржуазії. Так за хабар у 500 крб. та цінний подарунок завідувач Глухівського окрфінвідділу Гаража скоротив великому крамареві Лемперту суму оподаткування на 20 тис. крб., а іншим підприємцям – Панфілову, Квідману, Перлову, Воловику – зменшив оподаткування на 3,9 тис. крб. Брили великі хабарі з підприємців і фінінспектори Байда, Седов, Федоренко, заввідділом податків Барило та інші. За допомогою останнього ряд великих торговців Глухівського округу обкладалися податками в 5-6 разів меншими, ніж це було передбачено податковим законодавством. На лаві підсудних опинилися завідувач окрфінвідділом Гаража, згадуваний вище Барило, 8 фінпрацівників і понад 20 приватних торговців (усього 34 підсудних). Усі вони були засуджені на різні терміни ув’язнення. Після цього в Глухівському окрузі податкові недоплати зменшилися на 46%, надходження місцевих податків збільшилися на половину, загальнодержавних – на 21,3% [8.-1929.-21 серпня, 22 серпня, 15 вересня; 17.-С.20-21].

У вересні 1929 р. відбувся “гучний” судовий процес за справою податківців Сталінського (Донецького) окрфінвідділу. Із 61 обвинуваченого 11 чол. – податківці, 47 – приватні підприємці і 3 чол. – представники місцевого ринкового комітету торговців. Працівники податкової інспекції були звинувачені в хабарництві, “перекручуванні класової лінії”, що проявилось в недооподаткуванні приватнокапіталістичного сектору; округу – на 400 тис. крб. [8.-1929.-5 вересня]. Тоді ж (у вересні 1929 р.) проводилася масова чистка Одеського окрфінвідділу. Податкові інспектори фінвідділу звинувачувалися у списанні недоплат з великих підприємців Одеси. Так з оптового торговця фруктами Майзліна однієї пені було списано понад 10 тис. крб., з Юрковецького – 20,7 тис. крб., з непмана Гехтбарга – 15 тис. крб., із Суріса – 45 тис. крб., Панделоса – 34 тис. крб. тощо. [8.-1929.-26 вересня]. На початку 1930 р. відбувся і судовий процес за справою Одеського окрфінвідділу. Відповідальні працівники фінвідділу – Буршин, Башарін, Суханов та ін. – були засуджені на термін ув’язнення від 3-х до 8-ми років. Разом із ними було засуджено і одеських підприємців [8.-1930.-4 березня]. Київський окрфінвідділ також недооподатковував великих підприємців міста та не вживав до них примусових заходів стягнення недоплат, сума яких становила майже 1 млн крб. [8.-1929.-25 вересня]. Окремі представники окрфінвідділу – Абол, Данилевич, Білоцерківський, Савич, Гуде, Яроцький, Орловський та інші, систематично отримували хабарі з київських непманів, за що свідомо зменшували розмір їхнього торгового обігу і, відповідно, скорочували тягар оподаткування [11.-1929.-1 жовтня]. Восени 1929 р. – навесні 1930 р. були зняті з посади, заарештовані, а потім віддані під суд багато працівників (насамперед керівних) Першотравневого, Луганського, Зінов’євського, Бердичевського, Мелітопольського, Прилуцького, Кременчуцького, Уманського та інших окружних фінвідділів, звинувачених у стосунках із непманами, у корупції і недообкладанні приватного сектора [18.-Ф.1.-Оп.7.-Од. зб.1788.-Арк.37; 8.-1930.-11 січня, 16 січня, 12 лютого, 14 лютого, 19 березня; 11.-1929.-24 жовтня; 7.-1930.-16 травня].

Один із найбільш “гучних” судових розглядів мав процес за справою групи фінпрацівників Харківського окрфінвідділу, що відбувся в лютому-березні 1930 р. Ще в липні 1929 р. у пресі з’явилися факти про те, що в ході перевірки в підвалах окрфінвідділу знайдені тисячі не поставлених вхід протоколів, складених за безпатентну торгівлю на приватних торговців, на загальну суму в 1,2 млн крб. Говорилося про корупцію та зв’язок податківців з представниками приватного капіталу [8.-1929.-3 липня; 15.-Ф.Р.871.-Оп.11.-Од.зб.1720.-Арк.1]. Перед судом постали 50 підсудних, 18 із яких були службовцями окрфінвідділу на чолі з начальником податкового відділу Ліфшицем. Вони звинувачувалися у заповіданні збитків державі внаслідок недооподаткування підприємців на суму понад 2 млн. крб. Разом з податківцями засудили на тривалі терміни позбавлення волі і велику групу харківських підприємців-хабародавців. Серед них були оптові торговці – брати Йосип та Герш Лішбергови, яким безпідставно було списано недоплати на загальну суму 100 тис. крб. [7.-1930.-12 лютого, 9 березня].

Поряд із застосуванням судових репресій щодо колишніх кадрів лінією НК-РСІ була в 1929–1930 рр. проведена чистка радянського апарату. Офіційно вона мала на меті поліпшення соціального

складу держапарату й очищення його лав від “соціально чужих елементів” і шкідників [19.-1930.- №6.-Ст.74]. Усього в УСРР в 1929/30 рр. органами РСІ було перевірено понад 228 тис. чол. в державному і кооперативному апараті, з яких “вичищено” 39,2 тис. чол., або 11,6%, як “представників класово-чужих елементів” і за зв’язок з непманами та куркулями [20.-С.99]. Місце виключених з держапарату займали нові кадри із числа перевірених сталінських “висуванців”.

Отже в умовах форсованої індустріалізації, застосовуючи надзвичайні методи управління, вище керівництво ВКП(б) на чолі зі Сталіним взяло курс на проведення “струсу” кадрів партійно-державного апарату, що відбувалося паралельно з ліквідацією приватногосподарського сектору. Представники нової буржуазії за таких несприятливих обставин намагалися у будь-який спосіб продовжити своє функціонування, значно підсилити та урізноманітнити на межі 1920-х – 1930-х рр. практику підкупу радянського чиновництва, що створювало певну політичну небезпеку існуючому режиму. Тому, здійснюючи політику “струсу кадрів”, сталінське керівництво намагалось досягти одразу двох важливих цілей: разом із видаленням з держапарату найбільш корумпованих і дискредитованих чиновників, одночасно завдався нищівний удар по найбільш впливовій частині нової буржуазії, що підтримувала тісні зв’язки (або навіть зрослась на персональному рівні) з корумпованими представниками партійно-радянської номенклатури. Разом із тим, у такий спосіб влада вміло відкривала дуже зручний для себе канал для виходу енергії невдоволення широких верств населення різким погіршенням умов свого життя, спрямовуючи її проти частини радянсько-партійного апарату, що розкладалася, та проти іншого “козла відпущення” в особі непмана-підприємця.

Джерела та література

1. Ларин Ю. Итоги, пути и выводы новой экономической политики. – М., 1923.
2. Фабричный А. Частный капитал на пороге пятилетки. Классовая борьба в городе и государственный аппарат. – М., 1930.
3. Трифонов И.Я. Классы и классовая борьба в СССР в начале НЭПа. – Л., 1969.
4. Корнівський О.Г. Недержавні інвестиції у перехідній економіці інверсійного типу: Автореф. дис... канд. екон. наук. – Харків, 2000.
5. Сталін Й.В. Твори. – К., 1950. – Т. 10.
6. Більшовик України. – 1930. – № 7.
7. Вісті ВУЦВК. Орган ВУЦВК. – Харків, 1928–1931.
8. Комуніст. Орган ЦК і Харківського окркомуну КП(б)У. – Харків, 1929–1930.
9. Правда. Орган ЦК і Московського комітету ВКП(б). – М., 1929–1930.
10. Червоне право. – 1929. – № 22.
11. Пролетарська правда. Орган Київського окрвиконкому, окрпрофради та окружкому КП(б)У. – К., 1929–1930.
12. Єфремов С.О. Щоденники: 1923–1929. – К., 1997.
13. Центральний державний архів громадських об’єднань України.
14. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927–1939. – М., 1999. – Т. 1: Май 1927 – ноябрь 1929.
15. Державний архів Харківської області.
16. Радянський апарат УСРР (Перепис особистого складу на 1 жовтня 1929 р.) // Статистика України. – Харків, 1930. – № 188.
17. Финансы и народное хозяйство. – 1929. – № 51 (163).
18. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
19. Собрание законов рабоче-крестьянского-правительства СССР.
20. Основные итоги работы правительства УССР за 1929 и 1930 годы. К районным съездам Советов 1931 г. – Харків, 1931.

Summary

The article analysis the influence of processes connected with a brake down of NEP, the development of relations between representatives of public administration of USSR and entrepreneurs at time of NEP is also exposed. Actions of the Soviet Government directed to a diffing rid of non-loyal officials in the Soviet State-Party apparat on the eve of the 1920-s – 1930-s.